

*Козимир А.А., аспірант ДУ «КАІ», м. Київ,
ORCID: 0009-0009-7925-7506*

*Kozymyr A., postgraduate student of the State University “Kyiv Aviation
Institute”, Kyiv*

КЛАСТЕРНИЙ ПІДХІД ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ

CLUSTER APPROACH AS AN IMPLEMENT OF INCREASING THE COMPETITIVENESS OF A REGION

Досліджені галузеві кластери - один з найбільш пріоритетних напрямів розвитку економічної політики, що спрямована на підвищення конкурентоспроможності держави, компаній, продукції. Формування і розвиток регіональних кластерів оцінюються як важливу конкурентну перевагу сучасної економіки, що забезпечує синергетичний ефект. Проведений багатофакторний регресійний аналіз і побудовано рівняння регресії, яке адекватно описує залежність розміру валового регіонального продукту від величини інвестицій в основний капітал, середину грошових доходів населення і витрат на технологічні інновації. Кластерний підхід є потужним інструментом для стимулювання регіонального розвитку, який може полягати у збільшенні зайнятості, заробітної плати, відрахувань до бюджетів різних рівнів, підвищенні стійкості і конкурентоспроможності регіональної промисловості.

***Ключові слова:** регіональний розвиток, кластерний підхід, конкурентна перевага, комплекс взаємодій, інновації, синергетичний ефект.*

The article covers creating of branch clusters – one of the most priority trends of economical policy development, directed on increasing of state, companies and production competitiveness. Forming and development of regional clusters is valued as an important competitive advantage of modern economics which provides synergetic effect. Multifactor regressive analysis was conducted; regression equation identically describes the dependency of Gross Domestic Product on the quantity of fixed capital investment, average income and expenses on technological innovations. The conclusion of the article points out that cluster approach is a powerful implement of regional development stimulation which can include increasing of employment, salary rates, augmentation of assignments to budgets of different levels, growth of stability and competitiveness of regional industry.

***Keywords:** regional development, cluster approach, competitive advantage, complex of interactions, innovation, synergistic effect.*

Постановка проблеми. Наразі створення нової економіки в Україні ще не завершено. Успіх соціально-економічних реформ багато в чому залежить від того, як буде здійснений перехід до економічних, ринкових методів господарювання з активною підтримкою держави науково обґрунтованих стратегічних рішень по розвитку економіки. У зв'язку з цим виникає доцільність розгляду одного з пріоритетних напрямів розвитку економічної політики, спрямованої на підвищення конкурентоспроможності держави, компаній, продукції, - створення галузевих кластерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей формування і реалізації державної регіональної політики при формуванні кластерів присвячені публікації закордонних і вітчизняних учених [1-8].

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати кластерний підхід як інструмент підвищення конкурентоспроможності регіону.

Виклад основного матеріалу. Кластерна політика в провідних країнах розглядається як ключова для підвищення конкурентоспроможності. Термін «кластерний розвиток» все частіше використовується при розробці стратегій соціально-економічного розвитку регіонів. Формування і розвиток регіональних кластерів оцінюються як важливу конкурентну перевагу сучасної економіки, що забезпечує синергетичний ефект.

Кластери включають фірми і організації, пов'язані випуском кінцевої продукції і географічним положенням. Таку географічну близькість розглядають як місце накопичення «критичної маси» людського капіталу, наукового, інноваційного і виробничого потенціалів. Поштовхом до розвитку кластеризації економіки як чинника підвищення регіональної конкурентоспроможності послужили роботи М. Портера. Починаючи з 1990-х років уряди розвинених країн звертають все більше уваги на феномен кластеризації економіки. Подібний підхід стає основою економічної політики багатьох країн.

Згідно теорії М. Портера, кластер – це група взаємозв'язаних компаній (постачальники, виробники та ін.), що географічно є сусідами, і пов'язаних з ними організацій (освітні заклади, органи державного управління, інфраструктурні компанії), діючих в певній сфері і взаємодоповнюючих один з одним [1]. За загальною структурою кластер об'єднує всіх як географічно, так і у рамках єдиного внутрішнього інформаційного середовища, пов'язаного із зовнішнім. Його завдання аналітичні. Головне в структурі кластера – поширення інновацій на увесь ланцюжок створення вартості і єдине логістичне вікно для взаємодії із зовнішнім середовищем. Така структура дозволяє мінімізувати трансакційні витрати.

В основу функціонування кластера покладений ромб Портеру (модель «Даймонд»). Комплекс взаємодій, передбачений в цьому ромбі, визначає емерджентність і конкурентоспроможність кластера, що базується на ній. Умови виробництва створюються за рахунок зручного поєднання природних і людських ресурсів, ресурсів капіталу, фізичної, адміністративної і науково-

технологічної інфраструктури. Ці умови виступають фундаментом чинників спеціалізації і якості.

Пов'язані допоміжні галузі забезпечують впровадження інновацій за лінією комплектуючих і технологічного устаткування, що робить їх конкурентоздатнішими. Для росту конкурентоспроможності кластера важлива наявність досвідченого і вимогливого місцевого споживача, вимоги якого випереджають попит на інших ринках і є «пробним каменем» для глобального попиту на нові товари.

Емерджентність взаємодій у кластері обумовлює підвищення продуктивності за рахунок інновацій в технологічній і організаційній сферах і стимулювання народження нових бізнесів, що розширюють межі кластера. До подібних результатів приводить і перетин діяльності різних кластерів, що функціонують в одному географічному просторі. «Хрест» взаємодій вказує на взаємну емерджентність усіх його складових, підтримуваних місцевою адміністративною і інституціональною середовищами, які безперервно удосконалюються відповідно до розвитку стратегії і структури кластера і заохочують всілякі норми інвестицій в його структуру

У кластерах формується складна комбінація конкуренції і кооперації. Вони знаходяться як би в різних площинах і доповнюють один одного, особливо в інноваційних процесах. Взаємодія з внутрішнім споживачем кластера «зав'язана» на конкуренції, а із зовнішнім, як правило, - на кооперації з використанням апарату постачання і розподілу єдиного логістичного вікна. На світовому ринку кластери є присутніми як єдині агенти мережі і конкуренції, що дозволяє їм виступати на рівних і протистояти згубним тенденціям глобальної конкуренції. Приклади тому можна знайти у багатьох країнах: Бенгалор в Індії, Силіконова долина в США, Монпельє у Франції, Кембрідж у Великобританії, Хагенберг в Австрії, Мюнхен, Гамбург і Дрезден в Німеччині (останні дістали почесну назву «Силіконова долина XXI століття») і так далі. Корпоративним шляхом реалізується в кластерах і інноваційна політика, що дозволяє істотно зменшити трансакційні витрати [4].

В ході своїх досліджень М. Портер проаналізував конкурентні можливості більше 100 галузей в десяти країнах. Виявилось, що найбільш конкурентоздатні транснаціональні компанії зазвичай не розкидані несистемно в різних країнах, а мають тенденцію концентруватися в одній країні, а іноді навіть в одному регіоні країни. Це пояснюється тим, що одна або декілька фірм, досягаючи конкурентоспроможності на світовому ринку, поширює свій позитивний вплив на найближче оточення : постачальників, споживачів і конкурентів. А успіхи оточення, у свою чергу, роблять вплив на подальше зростання конкурентоспроможності цієї компанії [2].

У результаті формується «кластер» – співтовариство фірм, безпосередньо пов'язаних галузей, взаємно сприяючих росту конкурентоспроможності один одного. Для усієї економіки держави кластери виконують роль точок

росту внутрішнього ринку. Услід за першим частенько утворюються нові кластери, і міжнародна конкурентоспроможність країни в цілому збільшується. Вона тримається саме на сильних позиціях окремих кластерів, тоді як поза їх навіть найрозвиненіша економіка може давати тільки посередні результати. З часом ефективно діючі кластери стають причиною великих капіталовкладень і пильної уваги уряду, тобто кластер стає чимось більшим, ніж проста сума окремих його частин. Центром кластера найчастіше буває декілька потужних компаній, при цьому між ними зберігаються конкурентні стосунки. Цим кластер відрізняється від фінансової групи.

Наразі експертами описані 7 основних характеристик кластерів, на комбінації яких базується вибір тієї або іншої кластерної стратегії [3]: 1) географічна: побудова просторових кластерів економічної активності, починаючи від суто місцевих (наприклад, садівництво в Нідерландах) до достовірно глобальних (аерокосмічний кластер); 2) горизонтальна: декілька галузей/секторів можуть входити у більший кластер (наприклад, система мегакластерів в економіці Нідерландів); 3) вертикальна: в кластерах можуть бути присутніми суміжні етапи виробничого процесу. При цьому важливо, хто саме з учасників мережі є ініціатором і кінцевим виконавцем інновацій у рамках кластера; 4) латеральна: в кластер об'єднуються різні сектори, які можуть забезпечити економію за рахунок ефекту масштабу, що призводить до нових комбінацій (наприклад, мультимедійний кластер); 5) технологічна: сукупність галузей, що користуються однією і тією ж технологією (як, наприклад, біотехнологічний кластер); 6) фокусна: кластер фірм, зосереджених навколо одного центру - підприємства, НДІ або навчального закладу; 7) якісна: тут не лише питання про те, чи дійсно фірми співпрацюють, але і те, яким чином вони це роблять. Мережа далеко не завжди автоматично стимулює розвиток інновацій. Буває, що в мережах, навпаки, пригнічуються інноваційні процеси і заохочується захисна поведінка. Взаємозв'язки з постачальниками можуть стимулювати інноваційні процеси, але вони ж можуть використовуватися для перекладання витрат на партнерів і утиски їх у фінансовому відношенні. У останньому випадку мережі не опиняються ні стабільними, ні стимулюючими. Проте кластеризацію економіки слід розглядати діалектично: з одного боку, як провідник позитивних аспектів глобалізації, а з іншої - як антитезу негативних аспектів глобальної конкуренції.

Сьогодні в науці доки немає єдиного підходу до визначення кластера, немає ясності в тому, яку модель кластерної політики слід використати в Україні і наскільки ефективний кластерний розвиток для окремих регіонів, оскільки формування і виділення кластерів безпосередньо залежить від особливостей регіону і країни в цілому. Тому розробка методики виділення опорних кластерів в стратегії розвитку регіону актуальна, сучасна і, що дуже важливо, може бути затребувана в сучасній регіональній економічній науці.

Зважаючи на модель державного устрою, що склалася в Україні, ініціаторами і виконавцями кластерних проектів повинні стати органи влади, які можуть надавати підтримку кластерним проектам, що реалізуються в регіонах на умовах субсидування частини витрат. При цьому необхідною умовою успішності реалізації цього підходу повинні стати: застосування єдиного методологічного підходу при розробці і реалізації кластерних проектів; конкурсний відбір кластерних проектів. Очевидно, що у світі не може існувати двох однакових кластерів. Будь-який кластерний проект реалізується в інтересах економіки конкретного регіону. Проте єдиний методологічний підхід при реалізації кластерних проектів повинен забезпечити відповідність проектів, що розробляються, основним принципам стратегічного планування, урахування специфіки кластерного підходу.

Згідно з міжнародною практикою першим кроком для реалізації кластерного проекту є проведення попереднього (передпроектного) дослідження, основним завданням якого є виявлення потенціалу для розвитку кластерів і визначення точок прикладення зусиль. Таке дослідження проводиться, як правило, відповідною організацією - агентством з маркетингу території. Результати дослідження є обґрунтуванням необхідності розвитку певних продуктивних напрямів, розробці і реалізації напрямів кластерних проектів.

Основним оцінюваним результатом реалізації кластерного проекту є поліпшення торгового балансу регіону - стабільне підвищення рівня експорту (як зовнішнього, так і внутрішнього) а також заміщення імпорту. До оцінюваних показників ефективності кластерного проекту можуть також бути віднесені: 1) поліпшення основних показників виробничо-господарської діяльності (об'єм реалізації, рентабельність, фондівдача та ін.) у основних підприємств - учасників кластера (у динаміці і в порівнянні з середніми показниками з галузі); 2) збільшення об'єму податкових надходжень; 3) збільшення об'єму інвестицій, що притягаються, у тому числі зарубіжних; 4) збільшення кількості підприємств і організацій, що беруть участь в кластері; 5) збільшення долі малих і середніх підприємств, що беруть участь в кластері; 6) збільшення долі інтелектуального продукту в продукції кластера; 7) збільшення кількості кваліфікованих робочих місць; 8) багато інших залежно від параметрів кластера, що розвивається, і поставлених завдань.

Висновки. Отже, кластерний підхід є потужним інструментом для стимулювання регіонального розвитку, який зрештою може полягати у збільшенні зайнятості, заробітної плати, відрахувань до бюджетів різних рівнів, підвищенні стійкості і конкурентоспроможності регіональної промисловості.

Список використаних джерел:

1. Гончарський І.Л. Державного регулювання соціально-економічних процесів в українському суспільстві // Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2023. Вип. 2(19)2023. 2023. С. 477-484.

2. Державне регулювання економіки України: методологія, напрями, тенденції, проблеми: монографія / [Л.І. Антошкін., Н.М. Бабіч, В.Ф. Беседін, І.В. Беседін, І.К. Бондар]; М. М. Якубовський (ред.). Науково-дослід. економічний ін-т Міністерства економіки України. К., 2005. 410 с.
3. Качний О. Нормативно-правове забезпечення інноваційних механізмів державного управління соціально-економічним розвитком регіонів України. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 22. С. 70–72.
4. Куйбіда М. Державне регулювання соціально-економічного розвитку регіонів . Демократичне врядування. 2010. Вип. 5. С. 35–45.
5. Піддубна Л.І. Конкурентоспроможність економічних систем: теорія, механізм регулювання та управління. Х.: ІНЖЕК, 2007. 368 с.
6. Федунь Ю. Б. Політика сталого еколого-економічного розвитку України в умовах інтеграції до ЄС: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Л., 2011. 20 с.
7. Черевко О. Методичні основи системного дослідження соціально-економічних процесів в регіоні . Зб. наук. пр. Черкаського держ. технол. ун-ту. Серія: Економічні науки. Черкаси: ЧДТУ, 2005. Вип. 13. С. 59–62.
8. Швиданенко О.А. Глобальна конкурентоспроможність: теоретичні та прикладні аспекти. К.: КНЕУ, 2007. 312 с.

References:

1. Goncharsky I.L. State regulation of socio-economic processes in Ukrainian society // Bulletin of the National University of Civil Protection of Ukraine. Series: State administration. 2023. Issue 2(19)2023. 2023. P. 477–484.
2. State regulation of the economy of Ukraine: methodology, directions, trends, problems: monograph / [L.I. Antoshkin., N.M. Babich, V.F. Besedin, I.V. Besedin, I.K. Bondar]; M. M. Yakubovsky (ed.). Scientific research. Economic Institute of the Ministry of Economy of Ukraine. K., 2005. 410 p.
3. Kachny O. Regulatory and legal support for innovative mechanisms of state management of socio-economic development of regions of Ukraine. Investments: practice and experience. 2017. No. 22. P. 70–72.
4. Kuybida M. State regulation of socio-economic development of regions. Democratic governance. 2010. Issue 5. P. 35–45.
5. Piddubna L.I. Competitiveness of economic systems: theory, mechanism of regulation and management. Kharkiv.: INZHEK, 2007. 368 p.
6. Fedun Yu. B. Policy of sustainable ecological and economic development of Ukraine in the context of integration into the EU: author's abstract of dissertation ... candidate of economic sciences sciences: 08.00.02; Lviv. National University named after I. Franko. L., 2011. 20 p.
7. Cherevko O. Methodological foundations of systematic research of socio-economic processes in the region. Collection of scientific works of Cherkasy State Technological University. Series: Economic Sciences. Cherkasy: ChDTU, 2005. Issue 13. P. 59–62.
8. Shvydanenko O.A. Global competitiveness: theoretical and applied aspects. K.: KNEU, 2007. 312 p.